

Рецепції біблій у щоденникових текстах Тараса Шевченка і Олеся Гончара

Особливу увагу літературознавців сьогодення привертають використані українським письменством у своїх творах рецепції біблійних сюжетів і образів, що є доказом неперевершеності Святого Письма. Традиційний біблійний матеріал становить базову основу для створення поетичних та прозових текстів митців ХХ століття, які прагнуть до глибокого філософського осмислення мудрої Книги, нового прочитання її текстів, заповідей і вчення. Залучення до власної художньої системи ремінісценцій з Біблій є авторським прийомом, розрахованим на те, щоб підносити наше розуміння Книги Книг на вищі щаблі. Творчість Тараса Шевченка та Олеся Гончара яскраво свідчить про їх своєрідність і нове «життя» (прочитання) поза часом, національністю, культурою, віросповіданням. Тому, метою нашого дослідження є з'ясування особливостей рецепції біблій у щоденникових текстах Тараса Шевченка і Олеся Гончара. Такий підхід до аналізу «Щоденників» митців, незважаючи на вихід великої кількості дослідницької літератури (праці М.Гуменного, М.Степаненка, Н.Зборовської, Н.Волошиної, М.Зощенко, О.Ковальчук, В.Корчак, В.Ковалю, П.Параскевича та інших), безпосередньо не застосовувався. Розгляд рецепції біблій у публіцистиці митців лише розпочинається, про що свідчить стаття В. Галич «Інтерпретація бібліонімів у публіцистиці Олеся Гончара» [1]. У нашій роботі ми спиратимемось на названу розвідку, розширюючи окреслені дослідницею шляхи аналізу із залученням щоденникових текстів Тараса Шевченка. Часте використання бібліонімів можна пояснити тим, що і Тарас Шевченко і Олень Гончар були глибоко віруючими людьми. Їх листи і щоденникові записи всіяні зверненнями до Бога, пронизані християнським світосприйняттям та зацікавленням до тем церкви й віри. Водночас

Шевченкова творчість не дає однозначної відповіді, як він ставився до Бога, до церкви і до релігії загалом. Таким чином оцінки релігійності митця варіюють від образу упокореного християнина, до суперечності його зовнішньої набожності «епікурейському» способу життя, і аж до оцінок постаті Шевченка як «богохульника» Російською православною церквою та як «атеїста» комуністичною ідеологією Радянського Союзу. Однак позиція українського духовенства кардинально суперечить позиції РПЦ та радянської ідеології. Так, перекладач Біблії українською мовою митрополит Іларіон (Огієнко) присвятив Шевченку працю «Релігійність Тараса Шевченка», у якій дійшов висновку, що *«більшість Шевченкової науки можна повторювати в церкві на проповідях, так ніби цитати з якого церковного твору»* [5, с.28] і що українському духовенству варто його частіше цитувати.

Зі щоденників довідуємося, що Тарас Шевченко виріс у патріархальній українській родині, де любов до Бога була неодмінною умовою життя. Українці свято вірили в Бога і ревно молилися, а жорстоку панщину сприймали як замах на їхню віру, переконання, оскільки неволя не давала можливості належно відправляти обряди, почувати себе людиною, створеною за подобою за образом Божим. Про це Шевченко писав так: *«Там неволя,/Робота тяжкая, ніколи / помолитися не дають».* Із цих рядків бачимо, що потреба молитви вважалась такою ж насущною як дихання і їжа. Учився Шевченко в школі за церковними книгами, дуже добре знав Псалтир, читав молитви над померлими, відбував церковні богослужіння. У його «Щоденнику» є прекрасні слова про те, яке полегшення йому приносили сповідь та причастя. Уже ці факти розвіюють створений тоталітарною системою образ Шевченка - атеїста. Олесь Гончар у щоденникових записах теж вказує на набожність Тараса Шевченка: *«Школа подає образ Шевченка збіднено, завжди підкреслює одну лише грань: бунтар. Це, звісно, так. Але ніколи ні слова, що він був набожною людиною, добрим християнином, ходив до церкви,*

молився, глибоко переживав момент причастя... Добре, що хоч зараз науковці мають змогу писати про це» [21, с.285] (запис від 10.03.1990).

Олесь Гончар теж був глибоко віруючою людиною. А навернула його до віри, до Бога найближча людина, яка замінила йому родину — бабуся: *«Бабуся була дуже релігійною, безмежно доброю до людей. Для вразливої дитячої душі була вона взірцем справедливості, її вплив на моє духовне формування був куди значніший, ніж вплив будь-яких інших авторитетів» [4, с.20]. Тож ця віра допомагала йому впродовж життя: «У дитинстві я був дуже релігійний. Найперш завдяки бабусі. І те почуття, що відтоді лишилось, не раз потім допомагало мені в житті й у творчості» [3, с. 366]. Отже, Олесь Гончар активно виступав проти атеїзму і єдиним порятунком людства від занепаду моральності вважав віру християнську: “Хочеться вірити, що Україна ХХІ сторіччя буде країною віруючих. Не може людина вічно жити в болоті цього примітивного, брутального атеїзму, що його нав’язують дітям зі школи. Повірять усі — і діти, й дорослі! Бо тільки віра здатна повністю відродити український народ. Дати йому силу світла й духовності...” [21, с. 238].*

Щоденникові записи Тараса Шевченка теж стверджують його глибоку християнську віру: *«Я был бы равнодушный, холодный атеист, если бы не верил в этого прекрасного Бога, в эту очаровательную надежду» (запис від 26.06.1847); «Милосердый Бог — моя нетленная надежда» (запис від 14.07.1847). Щоденник містить роздуми Кобзаря про релігію, і ми сприймаємо їх беззастережно, бо відчувається, що мовлено людиною, глибоко віруючою, яка постійно шукає у вірі опертя, не може уявити собі цей світ і людину в ньому без вищого Творця. Щоденникові записи містять сподівання Т.Шевченка на божу допомогу у його подальшій долі, зокрема у мистецькій діяльності: «Всемогущий и Премилосердый Господь не оставил меня здоровьем в этом долголетнем и суровом испытании; и любовь, которую я с раннего детства бессознательно питал к прекрасным искусствам, теперь*

посылает Он мне любовь сознательную и светлую и крепкую, как алмаз. Живописцем-творцом я не могу быть, об этом счастья неразумно было бы и помышлять. Но я, по приезде в Академию, с Божією помощью и с помощью добрых и просвещенных людей, буду гравером à la aquatinta и, уповаю на милость и помощь Божію и на ваши советы и покровительство, надеюсь сделать что-нибудь достойное возлюбленного искусства. Распространять посредством гравюры славу славных художников, распространять в обществе вкус и любовь к доброму и прекрасному — это чистейшая, угоднейшая молитва Человеколюбцу Богу» (запис від 20.06.1847); а також у літературній діяльності: «Но это ничего, даст Бог, вырвуся на свободу, и они у меня потекут плавнее, свободнее и проще и веселее. Дождусь ли я этой хромой волшебницы свободы? Молю Милосердного Господа сократить путь и время к этому беспредельному счастью. А теперь, Боже Всемогущий, услыши мою чистую, искреннюю молитву и надолго-долго продли ваши драгоценные дни для славы божественного искусства и для счастья людей, близких вашему любящему сердцу» (запис від 18.07.1847).

Аналогічне сподівання на божу допомогу зустрічаємо і в щоденникових текстах Олесея Гончара: «Дай Боже звершити цей труд! Це буде твій святий труд... Книга — для всіх живущих» [21, с. 120] (запис від 15.11.1986).

Отже, у Щоденниках Тараса Шевченка розгалужена парадигма контекстуальних асоціонімів-синонімів з ключовою схемою «Бог-Першотворець» представлена таким чином: Спаситель-Човеколюбец, Всемогущий и Премилосердый Господь, мать Природа, Всемогущий Создатель, Милосердый Человеколюбец. А у «Щоденниках» Олесея Гончара - Найвищий Розум, Провидіння, Велика Ріка Пізнання, Життя, Небо, сила Всевишня, Спаситель, Першотворець, Сила Передвічна, Святий Дух, Красота Небесна. Наприклад: «Ми, як діти малі, ще ж тільки підходимо до берега Великої Ріки Пізнання» [21, с.496]; «И мне кажется, что это не все.

Чувствую силу и власть Провидения. Везде оно присуще в моей жизни. И не верится, что может все кончиться так. Не может. Чувствую в глубине моего ума и сердца мощное клокотание. Не может оно умереть. не оформившись в что-то великое. А тогда не страшно было бы и умереть» [21, с.76]; «Небо – синонім Бога, образ ідеалу, недаром же воно всім народам у всі віки давало відчуття безсмертя» [21, с.578]; «Рід людський ще жде Генія-Спасителя. Бо геній пізнання поки що несе тільки дух трагізму. Чи вірив він ? Хотілось би знати. Хіросіма – то ж гріх на душі» [21, с.36]; «Коли читаєш «В космічному оркестрі», ясно бачиш, що Тичина – поет один з найближчих до Першотворця» [21, с.372]; «Новий рік на порозі, нове десятиріччя - років 70-х...Якими будуть? І як дивно, що дожилося... після отих ревучих сорокових дійти аж для цих широт... Спасибі тобі, сило Всевишня!» [20, с.78]; «Сило небесна, допоможи усе перебути. Дай міць... дай не здрибніти серед літературних чиновників. Серед чвар...На простір. На вітер. В життя! ” [20, с.91]; «Дякую Вищій силі й за те, що мені було відпущено, даровано» [21, с.36].

У щоденникових записах Олесь Гончара міститься багато спогадів про те, що бабуся з раннього дитинства прилучила його до віри: *«Я виростав у релігійній сім'ї, дістав од віруючої бабусі таке моральне багатство, такий запас світла, що його упродовж усього життя не вдалося погасити цій сатанинській кривавій системі тоталітарщини. Скільки докладалося нею зусиль, щоб спотворити живу душу. Та все, виявляється, марно: світло є!» [20, с.299].* Дещо подібними видаються нам міркування Тараса Шевченка. Світла віра дитинства допомогла йому зберегти чистоту душі у важких умовах заслання: *«Мне кажется, что я точно тот же, что был и десять лет тому назад. Ни одна черта в моем внутреннем образе не изменилась. Хорошо ли это? Хорошо. По крайней мере, мне так кажется. И я от глубины души благодарю моего Всемогущего Создателя, что он не допустил ужасному опыту коснуться своими железными когтями моих убеждений, моих младенчески светлых верований»* (запис від 20.06.1847).

Наступний запис Олеся Гончара вказує на те, що саме Великий Кобзар, який зумів зберегти світло в душі був для нього прикладом для наслідування: *«Треба час від часу перевіряти себе на людяність. Адже доколишнє життя дає багато прикладів того, як навіть людина обдарована, піддавшись міщанським спокусам, змінюється й сама, дозволяє собі здрибнитись і навіть знищитись у своєму найістотнішому. Диявола спокус можна подолати, тільки ж слід берегти світло в душі. Світло чистоти й небесності. Лицарі лаврських печер уміли це. І Гоголь, і Тарас - обидва уміли»* [20, с.522] (запис від 01.06.1982).

Як християнину, Тарасу Шевченку було притаманне християнське всепрощення. Про це свідчать наступні записи: *«Не возмутим сердца любящего друга недостойным воспоминанием, забудем и простим темных мучителей наших, как простил Милосердый Человеколюбец своих жестоких распинателей. Сегодня новый дежурный по караулам разъяснил темное происшествие коменданту, и я милостиво освобожден от беспощадных инквизиторов. Записывая в журнал эту весьма обыкновенную в моем положении трагичутку, я в глубине души прощаю моих гонителей и только молю Всемогущего Бога избавить скорее от этих получеловеков»* (запис від 27.06.1847).

Зазначені біблійні рецепції відтіняють християнський світогляд Тараса Шевченка і Олеся Гончара, які високо цінували гуманізм православної віри, їх поява в щоденникових текстах засвідчила перш за все болючі пошуки ними відповіді на запитання, як про сутність власного життя, так і про буття рідного народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галич В. Інтерпретація бібліонімів у публіцистиці Олеся Гончара // Стиль і текст: науковий збірник за ред. В.В. Різуна; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – Вип. 10. – С. 41-45.

2. Гончар О. Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.2 (1984-1995) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передмова В.Д.Гончар; [Худож. оформ. М.С.Пшінки]. – К.: Веселка, 2003. – 607 с.
3. Гончар О. Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.3 (1984-1995) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передмова В.Д.Гончар; [Худож. оформ. М.С.Пшінки]. – К.: Веселка, 2004. – 666 с.
4. Зобенко М. Провидіння: До 85-річчя від дня народження Олеся Гончара // Дивослово. – 2003. – № 4. – С. 7 – 9.
5. Огієнко І. Тарас Шевченко/ Упоряд. М. С. Тимошик. — К.: «Наша наука і наша культура», 2002. — 440 с. — («Рукописна спадщина»).
6. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 6 т. – К.: Видавництво АН УРСР, 1964. – Т. 6. – 643 с.
7. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1982. – 647 с.